

PREGLEDI I MIŠLJENJA

Vesna Trifunović¹
Fakultet pedagoških nauka u Jagodina
Univerzitet u Kragujevcu
Andrijana Miletić
Fakultet pedagoških nauka u Jagodina
Univerzitet u Kragujevcu

Primljen: 12.09.2023. godine
UDC:316.214:3/5]:316.663.72
DOI: 10.19090/ps.2024.1.3-22
Originalni naučni rad

PROGRAM NASTAVE I UČENJA SVETA OKO NAS I PRIRODE I DRUŠTVA I KULTURNI IDENTITET²

Apstrakt

Stvaranje osnova za formiranje kulturnog identiteta školske populacije, pre svega učenika osnovnih škola, postaje ključno mesto na kojima se prelamaju nacionalni interesi i globalizacijski uticaji u formalnom obrazovanju. Cilj je da se ispita: (a) da li pravna regulativa koja uređuje područje osnovnog obrazovanja definiše ciljeve i ishode koji se odnose na negovanje kulturnog identiteta; (b) da li su i u kojoj meri sadržaji i ishodi programa nastave i učenja predmeta Svet oko nas i Prirode i društva usmereni na operacionalizaciju školskog učenja o kulturnom identitetu i različitostima zasnovanim na identitetu. Rezultati pokazuju da obrazovni zakonodavni okviri uključuju ciljeve i ishode koji su orijentisani na formiranje kulturnog identiteta učenika, kao i da analizirani programi nastave i učenja usmeravaju na njima primerene sadržaje. Nastavni predmeti Svet oko nas i Priroda i društvo usmeravaju na sadržaje orijentisane na formiranje kulturnog identiteta Srba i uvažavanje i poštovanje kulturnih različitosti. Preporuka je da se u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja uključi: 1) više sadržaja orijentisanih na formiranje kulturnog identiteta (sadržaji o jeziku, kulturnom nasleđu) 2) više sadržaja koji mogu da stvore osnove za interkulturalni dijalog između učesnika obrazovnog procesa koji su, istovremeno, pripadnici različitih kultura.

¹ dimitrije95@ptt.rs

² Rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru bilateralnog projekta „Križe, izazovi i savremeni obrazovni sistem“, koga realizuju Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu (Srbija) i Filozofski fakultet Univerziteta Crne Gore (Crna Gora) (2021-2023). Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je i Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. Ugovora 451-03-68/2022-14/ 200140).

Ključne reči: kultura, kulturni identitet, globalizacija, obrazovanje, osnovna škola

Uvod

U ovom radu se pod kulturnim identitetom podrazumeva identitet koji se gradi na osnovu pripadnosti kulturnoj grupi. Da bi opisali sebe ljudi koriste niz različitih identiteta uključujući i lični i društveni identitet. Lični identiteti su zasnovani na autobiografskim narativima, dok su društveni identiteti zasnovani na članstvu u društvenim grupama; kulturni identiteti su stoga posebna vrsta društvenog identiteta (Barrett et al. 2014). Kulturni identiteti su društveno konstruisani (Shuali 2022) a školsko obrazovanje ima „fundamentalnu ulogu u razvoju osećaja identiteta i privrženosti zajednici...” (Shuali 2022:88).

U tom smislu „kulturni identitet je samosvest pripadnika jedne grupe koja istorijski nastaje i razvija se u zavisnosti od kriterijuma koje ta grupa uspostavlja u odnosima sa pripadnicima drugih grupa (Stojković, 2008: 26). Kulturni identitet je i „objektivna osnova samoidentiteta“ (Golubović, 1999: 33), a određuje se i kao kontinuitet sa prošlošću i kolektivno blago zajednice koje treba zaštititi i sačuvati od zaborava (Gajić i sar. 2016).

Kulturni identitet se danas smatra kontekstualnim pitanjem jer se stvara u odnosu na druge identitete unutar jedinstvenog društvenog prostora. Uspostavlja se kroz „vrednosne sadržaje koji konstituišu kulturu, a to su tradicija, jezik, religija, pravo, običaji, folklor, mitologija, umetnost“ (Božilović, 2007: 45) i izgrađuje socijalnim učenjem, a jedan od najznačajnijih činilaca u tom procesu je formalno obrazovanje (Koković i Žolt, 2003: 49).

Promišljanje o identitetu predstavlja „uvod“ u njegovo formiranje kroz procese samosaznavanja i prepoznavanja razlika i sličnosti sa drugima. Kulturni identitet je dinamička analitička kategorija - nije jednom za svagda dat, nastaje i menja se pod uticajem društveno-istorijskih okolnosti. Često se „pokušava objasniti iz perspektive drugih društvenih fenomena koji su manje karakteristični za kulturu, a više za određene interese koji se kulturi nameću“ (Koković, 2005: 289) i, u tom smislu, izjednačava se sa etničkim identitetom. U radu se polazi od teorijske interpretacije etniciteta koju je razvio antropolog Frederik Bart (Frederik Barth), prema kojoj kolektiviteti nisu „čvrsti“ i „fiksirani“ već se njihovo proizvođenje i reprodukcija shvataju kao procesi u nastajanju, a odnosi među društvenim grupama se opisuju i objašnjavaju putem kulturnih protivrečnosti kojima se stvaraju identiteti i uspostavljaju interakcije u datom društvu (Bart, 1997). Etnički identitet predstavlja saznavni okvir koji služi kao „uputstvo“ za orijentaciju u društvenim odnosima i tumačenju društvenih situacija, a kultura i kulturne razlike nisu važne same po sebi. U analizi fenomena etniciteta nije presudan specifičan kulturni sadržaj, već „proces kodifikacije kulturnih razlika“ (Koković i Ristić, 2012: 1512), kojima se razlike prikazuju kao društveno značajne. Formalno obra-

zovanje u tom procesu kodifikacije ima (ili može da ostvaruje) značajnu ulogu, kako u posredovanju kulturnih obeležja i sadržaja identiteta (procesu grupne identifikacije) tako i u procesu društvene kategorizacije grupa koje su razvile različite identitete.

U ovom radu se razmatraju mogućnosti razvijanja kulturnog identiteta Srba.

U osnovi multikulturalnog modela je pretpostavka da je komunikacija između različitih kultura ostvariva i da realizovani kulturni kontakti mogu da dovedu do međusobne saradnje i usvajanja novih vrednosti. Multikulturalnost kao „politika pluraliteta pospešuje dinamiku koja uobličava zajednički život tako da svako u njemu učestvuje i da to zajedničko proističe iz tog učešća“ (Zask, 2004: 104). Multikulturalnost, u krajnjem ishodu, može da uobliči takav razvoj kulture koji vodi ka promenama u ravni identiteta, što upućuje na važnost razvijanja kulturnog identiteta ali i *podsticanje* njegovog razvoja za uspostavljanje interkulturalnog dijaloga (Feinberg, 2012: 39).

U savremenom životu razvoj kulture i formiranje kulturnog identiteta su pod izrazitim uticajem tzv. „globalizacije društvenog života“ (Gidens, 2001: 224). Pod globalizacijom se podrazumevaju procesi povezivanja u ravni ekonomije, politike, kulture i drugim dimenzijama društva koji teže sveobuhvatnosti i jedinstvenosti sveta. Težeći povezivanju, globalizacija dovodi do izmenjene uloge države: dolazi do procesa decentralizacije, gubljenja moći i ustupanja suverenosti država nadnacionalnim telima (Lončar, 2005; Santos, 2014).

Prema realističkom konceptu, država je „nacionalni subjekt međunarodnih odnosa“ (Dimitrijević i Stojanović, 1996: 106) i najznačajniji subjekt formiranja ukupne razvojne politike, uključujući i obrazovne. U neoliberalnom konceptu, međutim, mnogo je važniji značaj „nedržavnih aktera“ koji ostvaruju uticaj na razvojne politike, a *međuzavisnost* se proglašava osnovom svetskog društva (Naj, 2006: 17). „Kompleksne međuzavisnosti“ i narastajuće integracije u savremenosti prate vrednosni sistemi koji postaju zajednička kulturna osnova pripadnika različitih nacija i država, koji vode ka globalizaciji kulture i globalnom obrazovanju. Globalizacija kao “društveni proces u kome se gube geografska ograničenja na socijalna i kulturna zbivanja” (Waters, 1995: 3) nameće standardizaciju u gotovo svim područjima društva, kao i u obrazovanju. Usaglašavanje sa zahtevima neoliberalizma na području obrazovanja dovelo je do „globalizacije obrazovanja” (Barlou i Robertson, 2003) u kome je odabir ciljeva i izbor vrednosti sveden na prihvatanje standarda.

Uspostavljanje globalnog poretka i globalne kulture, dovodi do preispitivanja *potrebe* za konstruisanjem kolektivnih identiteta, nacionalnog i kulturnog, i na novi način otvara pitanje njihovog konstruisanja posredstvom obrazovanja. Studije koje su ispitivale uticaj globalizacije na kolektivne identitete pokazuju ambivalentne nalaze: G. Arijel (Gal Ariely) ističe da se u pojedinim studijama tvrdi da je nacionalni identitet manje važan za ljude u globalizovanim društvima dok druge studije nalaze suprotne dokaze (Ariely, 2019); sprovedena istraživanja o ovoj problematici pokazuju da su „efekti globalizacije na nacionalni identitet nekonzistentni i sporni, kako na nivou teorijskih rasprava, tako i na nivou istraživanja“ (Vasilijević, Semiz i Bojović, 2021: 28).

Ipak, globalizacija je dovela do zahteva za usaglašavanjem nacionalnih obrazovnih politika sa nadnacionalnim.

Nacionalne obrazovne politike prihvataju nadnacionalne smernice i preporuke koje uređuju područje obrazovanja i vode ka njegovoj homogenizaciji (Barlou i Robertson, 2003). Primer za ovakvo postupanje je proces harmonizacije obrazovanja unutar država koje žele da pristupe Evropskoj uniji (EU) sa tzv. evropskim obrazovnim prostorom. Odbor za obrazovanje i kulturu Evropskog parlamenta sproveo je u delo ideju da se obrazovni programi EU otvore za treće zemlje sa perspektivom pristupanja u nameri da se na području obrazovanja ostvari njihovo približavanje EU. Obrazovanje je, prema rečima Doris Pak (2011), dobilo ulogu integracijskog doprinosa u sklopu procesa pridruživanja EU.

Pojedine smernice i preporuke Saveta Evrope o unapređivanju svesti o kulturnom identitetu i raznolikosti Evrope i stvaranju uslova za njihovo očuvanje i razvoj, neposredno se tiču nastave Prirode i društva. Interkulturalni pristup predstavljen u *Beloj knjizi o interkulturalnom dijalogu* ističe da sadržaji iz oblasti jezika, istorije i demokratskog građanstva treba da omoguće učesnicima obrazovanja da „izbegnu stereotipe o pojedincima, da podstaknu radoznalost, budu otvoreni prema drugima i otkriju druge kulture“ (Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu, 2008: 33). Zapravo, interkulturalni pristup pruža priliku da učenje, pod kojim se podrazumeva razvijanje kognitivnih potencijala za razumevanje pojmova i ovladavanje nastavnim sadržajima, omogući kulturi da „konstruira simbolički svijet dovoljno fleksibilan da zadovolji lokalne potrebe i prilagodi se mirijadi ekoloških okolnosti“ (Bruner, 2000: 191).

U nadnacionalnim okvirima za obrazovne politike koji definišu i odnos prema kulturnom identitetu data su uputstva (u formi deklaracija, smernica i preporuka) za kreiranje obrazovnih politika na nacionalnom nivou. U Smernicama za interkulturalno obrazovanje (UNESCO, 2006) ističe se da se koncepti kulture i obrazovanja u suštini prepliću: „Svi akteri uključeni u obrazovanje (...) unose kulturne perspektive i kulturne aspiracije u ono što se uči i kako se prenosi“ (UNESCO, 2006: 13). Ovaj koncept ukazuje na „pomeranje“ razumevanja pojma obrazovanja ka pojmu učenja: „Ideja obrazovanja – koja obuhvata strukturiranu transmisiju znanja unutar formalne institucije – uzmiče pred širim pojmom učenja...“ (Giddens, 2007: 523). Učenje koje se poima kao posredovanje kulture je „aktivan proces proizvodjenja znanja“ (Gevirc i Krib, 2012: 233), a znanja koja se posreduju kroz obrazovanje su „društveno konstruisana“ (Feinberg 2012: 80), povezana su sa određenim sistemom vrednosti karakterističnim za datu istorijsku epohu i konkretno društvo.

Globalizacija društvenog života je razvila novi pristup obrazovanju predstavljen *Deklaracijom o globalnom obrazovanju* iz Mastrihta, 2002 (Cabezudo i dr. 2008: 65-70) čiji je cilj da podstiče ljude da vide realnost globalizovanog sveta i da učine da svet bude mesto veće pravde, jednakosti i ljudskih prava za sve (Cabezudo i dr. 2008). Globalno obrazovanje je proces individualnog i kolektivnog razvoja koji omogućava transformaciju i samotransformaciju, kao što kroz sticanje sposobnosti za analiziranje

i kritičko razmišljanje o realnosti omogućava učenicima da postanu aktivni društveni činioци (Smernice za globalno obrazovanje, 2008: 17) i ostvaruje uticaj na kreiranje obrazovnih politika konkretnih država.

Obrazovna politika je, tradicionalno, spadala u nadležnost nacionalnih država, koja je izražavala i prenosila svoje ideološke i vrednosne preferencije i socijalno-ekonomske ciljeve i na taj način usmeravala praksu obrazovanja i kontekst u kome ona deluje (Despotović, Popović 2014: 49). Danas je primetan snažan uticaj globalnih tokova u obrazovanju na kreiranje nacionalnih obrazovnih politika posredstvom delovanja međunarodnih aktera (npr. OECD-a, Svetske banke). Time su određene vrednosti, zasnovane na neoliberalnoj ekonomiji i tržišnim principima, ušle i u područje obrazovanja (Spasenović, 2019).

Tumačenju povezanosti globalizacije i obrazovanja, posebno u pogledu širenja globalnog modela obrazovanja, autori pristupaju polazeći od teorije zavisnosti i teorije svetskog sistema (Portnoi, 2016), koje su interpretativni okvir za analizu obrazovnih politika u nastavku rada. U skladu sa ovim shvatanjima, obrazovanje je jedan od ključnih mehanizama kojima tzv. države svetskog centra ostvaruju moć nad drugim državama, održavaju nejednakosti u okviru svetskog sistema sa dominantnom ulogom ekonomski razvijenih zemalja. Kroz formalno obrazovanje se usvajaju osnovne vrednosti kapitalizma i prihvata hijerarhijska priroda ne samo podele rada, već i odnosa među državama.

Finski stručnjak Pasi Salberg (Passi Sahlberg) posmatrao je globalnu reformu obrazovanja kroz trendove GERM (Global Educational Reform Movement) (Sahlberg 2010, 2012, 2016, prema Spasenović, 2019) i kao jednu od njenih ključnih karakteristika istakao standardizaciju u obrazovanju. Globalne reforme obrazovanja otkrivaju, međutim, da suviše racionalan pristup u odnosu na promenu nije efektivan, nedostaju nove strategije sa kulturološkim i emocionalnim dimenzijama (Sahlberg, 2013), što upućuje na potrebu prepoznavanja ideologija obrazovnih programa.

Klasifikacije ideologija obrazovnih programa se razlikuju prema kriterijumu od kojeg polaze, a jedna od njih je i ideologija sociokulturne rekonstrukcije. Programi zasnovani na ovoj ideologiji polaze od pretpostavke „da se ljudsko iskustvo najsnažnije oblikuje u društvenom i kulturnom kontekstu u kojem oni žive i da je značenje koje se gradi u učenju zajednička konstrukcija kroz socijalna iskustva u jednoj zajednici“ (Krnjaja, 2014: 289).

Obrazovanje se odvija u određenom društvenom kontekstu u određenom vremenu, „odgovarajući“ društvenim i kulturnim zahtevima i vrednostima tog vremena (Pavlović-Breneselović i Krnjaja, 2014). Društveni kontekst je kompleksan sistem koji obuhvata brojne dimenzije poput dimenzije socijalnog konteksta, kulturnog konteksta, prosvetne politike naučne paradigme i aktuelna naučna saznanja i koji determiniše kulturna obeležja i funkcije različitih sistema (Pavlović Breneselović, 2010). U savremenosti, u uslovima koje stvara globalizacija, svrha obrazovanja se redizajnira i svodi na funkciju razvoja ljudskog kapitala usklađenog sa potrebama globalne ekonomije. Posmatrajući globalizaciju nasuprot kontekstualnosti, Dragana Pavlović-Breneselović i Živka Krnjaja

(2017), naglašavaju da znanje kao novi oblik kapitala kroz neoliberalni projekat globalizacije negira kapacitete lokalnih tradicija, institucija i kulturnih vrednosti (Pavlović-Breneselović i Krnjaja, 2017). Ovakva konstelacija odnosa između globalnog i lokalnog otvara pitanje „značajnosti“ formiranja kulturnog identiteta kao vrste izgradnje samosvojnosti pojedinačnih društava i uloge obrazovanja u tom procesu.

Predstavljanje i širenje kulturnih vrednosti kroz obrazovne programe vodi legitimizaciji određene kulture i formiranju kulturnog identiteta. „Različite vrste kulturnih resursa i simbola koje škole odabiraju i organizuju (su) dijalektički povezane sa različitim vrstama normativno i pojmovno izražene svesti kakvu `zahteva` ... društvo“ (Apple, 2012:52), što dovodi do reprodukcije ili transformacije kulture.

U savremenosti nacionalni sistemi obrazovanja mogu na različite načine da pristupe problematici kolektivnih identiteta, načelno, ti pristupi se kreću u rasponu od sistemskog očuvanja do sistemskog redefinisavanja ili, čak, urušavanja konstitutivnih elemenata kolektivnih identiteta. Njihov izbor je, čini se, pod pritiskom globalizacije bliži delovanju čiji je krajnji ishod redefinisavanje kolektivnih identiteta. Posebno su „osetljiva“ društva koja žele da postanu deo širih političkih i ekonomskih integracija.

Kultura i obrazovanje su povezani: „Kao kolektivni istorijski fenomen kultura ne može da postoji bez neprestanog prenošenja i obogaćivanja kroz obrazovanje, i organizovano obrazovanje često je usmereno ka ostvarivanju upravo ove svrhe“ (UNESCO, 2006: 13). Formalno obrazovanje posreduje kulturu datog društva kroz enkulturaciju i socijalizaciju, pružajući učesnicima „mogućnost razumevanja specifičnih značenja koja se razlikuju od kulture do kulture i daju jednoj populaciji svojevrstnost, a ne samo zajednički okvir“ (Golubović, 1999: 33), a kroz proces akulturacije omogućava susrete sa drugim kulturama. Iz ove perspektive, neposredan uticaj na školsko učenje o kulturnom identitetu ostvaruje se planom i programima nastave i učenja, kojim se utvrđuju nastavni predmeti, broj časova, ciljevi i svrha programa za razrede, cilj, ishodi, sadržaji i način na koji će biti ostvaren svaki nastavni predmet po razredima, vrstama škole i nivoima obrazovanja.

Analiza Programa nastave i učenja za pojedinačne razrede prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja pokazaće da li su sadržaji o kulturnom identitetu deo preporučenih sadržaja pojedinih obaveznih predmeta. Za potrebe istraživanja opredelili smo se za analizu nastavnih predmeta Svet oko nas i Priroda i društvo.

Metod

Predmet ovog rada je istraživanje utemeljenosti školskog učenja o kulturnom identitetu u Programima nastave i učenja za nastavne predmete Svet oko nas i Priroda i društvo.

Cilj je da se ispita: (a) da li pravna regulativa koja uređuje područje osnovnog obrazovanja definiše ostvarivanje opštih ciljeva i ishoda obrazovanja koji se odnose na negovanje kulturnog identiteta, uvažavanje i poštovanje različitosti; (b) da li su i u

kojoj meri sadržaji i ishodi programa nastave i učenja za pojedinačne razrede prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja predmeta Svet oko nas i Prirode i društva usmereni na operacionalizaciju školskog učenja o kulturnom identitetu, različitostima zasnovanim na identitetu i uvažavanju i poštovanju različitosti.

Polazeći od značaja kulturnog identiteta za vlastitu samospoznaju i delovanje učenika u tzv. kulturnom okruženju (lokalnom i šire) i uvažavajući teorijska polazišta, pošlo se od sledećih naučnoistraživačkih zadataka: 1) kvantitativnom analizom utvrditi da li zakonodavni okvir u Republici Srbiji, *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* i *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, sadrži ciljeve i ishode koji su orijentisani na formiranje kulturnog identiteta učenika; 2) kvantitativnom analizom utvrditi da li pravilnici o programima nastave i učenja za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja za predmete Svet oko nas i Priroda i društvo sadrže ishode i preporučene sadržaje koji su orijentisani na formiranje kulturnog identiteta učenika i uvažavanje i poštovanje različitosti.

Formulisane su i sledeće posebne hipoteze:

(1) *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* i *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* sadrže ciljeve i ishode koji su orijentisani na formiranje kulturnog identiteta učenika.

(2) Programi nastave i učenja za pojedinačne razrede prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja Sveta oko nas i Prirode i društva preporučuju sadržaje orijentisane na formiranje kulturnog identiteta većinskog srpskog naroda i drugih naroda Republike Srbije.

Uzorak istraživanja, u kvantitativnom smislu, činio je skup dokumenata koji predstavljaju okvir delovanja formalnog obrazovanja (strategija, zakoni, pravilnici). Videti Tabelu 1.

Tabela 1 *Analizirani dokumenti*

1. <i>Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine</i>
2. <i>Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2019)</i>
3. <i>Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (2019)</i>
4. <i>Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2018.</i>
5. <i>Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2018.</i>
6. <i>Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2019.</i>
7. <i>Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2019.</i>

U istraživanju je primenjena metoda teorijske analize i metoda analize sadržaja. Jedinice analize su rečenice osnovnog teksta zakona i pravilnika (predstavljenih u Tabeli 1), klasifikovane u pripadajuće kategorije kulturnog identiteta (*porodica, tradicija, običaji, religija, jezik, simboli i obeležja, znamenite ličnosti, kulturna dobra*). U prvoj fazi istraživanja izvršeni su pregled i identifikacija mernih jedinica i njihova klasifikacija, a u drugoj fazi kvantitativna i kvalitativna analiza selektovanih jedinica.

Rezultati i diskusija

Na kvalitet obrazovanja koje se pruža u školama mogu uticati brojni faktori, poput školske kulture (Duan, Du & Yu, 2018), a samo obrazovanje predstavlja „složen proces pokušaja uklapanja kulture u potrebe svojih pripadnika te uklapanja njezinih pripadnika i njihovih načina učenja u potrebe njihove kulture“ (Bruner, 2000:55). Veživo tkivo „uklapanja“ pojedinca u neku kulturu je kulturni identitet, a značajnu ulogu u stvaranju osnova za njegovo formiranje ima škola i formalno obrazovanje uopšte. Međutim, opšte smernice za delovanje škole dolaze iz šireg društva i zakonodavnog okvira koji ga uređuje.

Normativni okvir koji uređuju područje obrazovanja u Republici Srbiji sistemski je usaglašen sa tzv. evropskim smernicama i preporukama iz domena obrazovanja. U dokumentu *Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine* (u daljem tekstu *Strategija*) u domenu kulture i kulturnog identiteta ističe se da „osnovno obrazovanje i vaspitanje ima funkciju da obezbedi bazično/osnovno kvalitetno obrazovanje za sve, ostvarivanjem opštih principa, ciljeva i ishoda obrazovanja i vaspitanja i da omogući razvijanje ključnih kompetencija za celoživotno učenje – funkcionalna znanja i veštine, motivacija za učenje, stavovi i vrednosti neophodni za formiranje nacionalnog i kulturnog identiteta, uz uvažavanje specifičnosti multikulturalne sredine, neophodni su za aktivan i konstruktivan život u savremenom društvu“ (*Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Srbiji do 2030. godine*, 2021: 52). Međutim, da bi obrazovni sistem doprineo razvijanju jedne od ključnih kompetencija - formiranju kulturnog identiteta, „savremeni sistem obrazovanja je obavezan da izborom kulturološkog sadržaja afirmiše načelo tolerancije među kulturama i kulturnim identitetima“ (Avramović, 2012:59).

Ciljevi obrazovanja i vaspitanja u članu 8. *Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2019) predstavljeni su u 18 tačaka i utemeljeni su u potrebi da kroz obrazovanje pojedinac stekne znanja, razvije sposobnosti i formira stavove koji će mu, smatra se, omogućiti da kroz najraznovrsnije interakcije u društvu ostvari pun razvoj ličnosti. Većina ciljeva indirektno je povezana sa vrednostima kulture, u najširem smislu, a u tačkama 14, 15. i 16. navedene su vrednosti povezane sa kulturnim identitetom, koje se kroz obrazovanje razvijaju i to: (a) „razvijanje kompetencija za razumevanje i poštovanje prava deteta, ljudskih prava, građanskih sloboda i sposobnosti za život u demokratski uređenom i pravdom društvu“ (tačka 14); (b) „razvoj

i poštovanje rasne, nacionalne, kulturne, jezičke, verske, rodne, polne i uzrasne ravnopravnosti, tolerancije i uvažavanje različitosti“ (tačka 15); (g) „razvijanje ličnog i nacionalnog identiteta, razvijanje svesti i osećanja pripadnosti Republici Srbiji, poštovanje i negovanje srpskog jezika i maternjeg jezika, tradicije i kulture srpskog naroda, nacionalnih manjina, razvijanje interkulturalnosti, poštovanje i očuvanje nacionalne i svetske kulturne baštine“ (tačka 16). Identično formulisani ciljevi nalaze se i u *Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* (2019). Međutim „put od proklamovanih ciljeva koji su najčešće uopšteni do realno ostvarivih je dug i složen proces, a krajnji ishodi su neizvesni. I pored sadržaja koji treba da budu u funkciji postavljenih ciljeva, ključno pitanje jeste nastavnikova interpretacija određenih sadržaja i njihovo tumačenje, odnosno idejna obojenost koja najčešće zavisi od nastavnika“ (Nikolić i Stojanović, 2010:111).

Ishodi osnovnog obrazovanja i vaspitanja konkretizuju očekivane rezultate ovog nivoa: u članu 22. *Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* (2019) navedeni su ishodi u 14 tačaka među kojima su i ishodi povezani sa formiranjem kulturnog identiteta. Pretpostavlja se da će učenici koji su završili osnovno obrazovanje usvojiti vrednosti kulturnog identiteta zasnovanog na sopstvenom kulturnom nasleđu i univerzalnim vrednostima i to: (a) „umeti da prepoznaju i uvažavaju ljudska i dečja prava i biti sposobni da aktivno učestvuju u njihovom ostvarivanju“ (član 22. tačka 11); (b) „imati razvijeno osećanje pripadnosti sopstvenoj porodici, naciji i kulturi, poznavati sopstvenu tradiciju i doprinositi njenom očuvanju i razvoju“ (član 22. tačka 12); (v) „znati i poštovati tradiciju, identitet i kulturu drugih zajednica i biti sposobni da sarađuju sa njihovim pripadnicima“ (član 22. tačka 13).

Kvantitativnom analizom je utvrđeno da zakonodavni okvir u Republici Srbiji, *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* i *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, sadrži ciljeve i ishode koji su orijentisani na formiranje kulturnog identiteta. U pomenutim dokumentima je očigledno i deklarativno opredeljenje za multikulturalni koncept koji se bazira kako na očuvanju sopstvenog kulturnog nasleđa tako i na univerzalnim vrednostima, poštovanju kulturnih razlika i različitih kulturnih identiteta (Trifunović, 2015).

Školske institucije, planskim delovanjem mogu da ostvare značajan uticaj na formiranje konteksta u kome se poštuju vrednosti različitih kultura, priznaje pravo na njihov razvoj i obezbeđuju uslovi za očuvanje kulturnih identiteta. Zato je važno neprestano preispitivati strateška dokumenta koja regulišu područje obrazovanja sa ciljem uključivanja onih odrednica koje će stvoriti čvrstu osnovu za formiranje kulturnog identiteta učenika – „drugi nas neće prepoznati ako sami ne znamo odgovor na pitanje *ko smo*“ (Trifunović, 2015:66).

Analizom Programa nastave i učenja za pojedinačne razrede prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja, dolazimo do zaključka da su sadržaji o kulturnom identitetu (jezik, religija, tradicija, običaji, simboli i obeležja, kulturna baština, porodica, zajednica, zavičaj) deo određenih obaveznih predmeta, izbornih programa, ali i

ostalnih oblika obrazovno-vaspitnog rada. Međutim, za potrebe istraživanja opredelili smo se za analizu Programa nastave i učenja za pojedinačne razrede prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja predmeta Svet oko nas i Prirode i društva. Za pomenute nastavne predmete smo se opredelili jer su sadržaji iz društveno-humanističkih nauka primarno uključeni u Programe za predmete Svet oko nas i Priroda i društvo. U procesu učenja pomenutih sadržaja „učenici stiču saznanja o društvu, razvijaju socijalne veštine, formiraju stavove i vrednosti koje promovise demokratsko društvo“ (Trbojević, Španović, Hus, 2019:131).

Nastavni predmet Svet oko nas/Priroda i društvo pripada grupi obaveznih predmeta od prvog do četvrtog razreda, a nedeljni fond je 2 časa. Počev od septembra 2018. godine u primeni je *Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* i sadrži ishode učenja koji su definisani za kraj nastavne godine, a nastavnik treba da ih operacionalizuje u operativnim planovima, a nakon toga i na nivou konkretne nastavne jedinice (*Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018). Predmetni ishodi se ostvaruju u *sprezi* sadržaja, metoda nastave i učenja i aktivnosti učenika unutar jedne ili više tema i po svojoj prirodi su *međupredmetni* i ostvariće se kroz aktivnosti u okviru više nastavnih tema ili više nastavnih predmeta. Povezivanjem građe različitih predmeta, koji su slični ili se međusobno dopunjuju, učenicima će olakšati da zaokruže ukupno znanje i uvide da nastavni predmeti koje uče nisu nepotrebni i nepovezani, nego čine jedinstvenu, smislenu celinu o svetu koji ih okružuje (Hurić, 2014 prema Miletić, Golubović-Ilić, Cekić-Jovanović, 2020).

Programi nastave i učenja koji su stupili na snagu od 2018. godine usmereni su na „proces i ishode učenja, a ne na sadržaje... Sadržaji više nisu cilj sami po sebi, već su u funkciji ostvarivanja ishoda“ (*Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 3). Kada su u pitanju sadržaji, potrebno je naglasiti da „nastavni sadržaji za Svet oko nas i Prirodu i društvo nemaju više karakter čvrsto propisanih, već preporučenih sadržaja (Blagdanić i Bandur 2018: 40) što ide u prilog formiranju i razvijanju kulturnog identiteta, jer učitelj ima veću slobodu u odabiru sadržaja u cilju ostvarivanja ishoda. Prilikom odabira potrebno je osvrnuti se na osnovne karakteristike sadržaja Sveta oko nas/Prirode i društva a to su: a) zasnovani na naučnim saznanjima prirodnih i društveno-humanističkih nauka; b) birani na osnovu opštih i specifičnih kriterijuma i prilagođeni uzrastu učenika i v) raspoređeni po spiralno-uzlaznom modelu (Lazarević i Bandur, 2001). Kako su sadržaji Sveta oko nas/Prirode i društva interdisciplinarnog karaktera, prilikom planiranja nastave potrebno je rukovoditi se „integrisanim pristupom u kojem postoji horizontalna i vertikalna povezanost unutar istog predmeta i različitih predmeta“ (*Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018: 4) što takođe doprinosi razvijanju kulturnog identiteta, jer se mogu integrisati vrednosni sadržaji koji konstitušu kulturu, a to su: jezik, tradicija, umetnost, običaji i tako dalje. Međutim „da bi napravio veze između dve ili više oblasti znanja, učenik mora da poseduje jasne

konceptualizacije svih tih oblasti. Na primer, da bi shvatio vezu između literature i istorijskih događaja iz istog vremena, učenik mora znati relevantne podatke i iz istorije i iz književnosti“ (Pešikan, 2003:39). Zbog toga je važno institucionalizovano obrazovanje budućih učitelja „u dimenziji njihove pripreme za vođenje procesa utemeljenja i očuvanja kulturnog identiteta i generacija pristiglih za obuhvat obaveznim osnovnim obrazovanjem“ (Trifunović, Zdravković i Stanojević, 2021:13).

Sadržaji i ishodi Sveta oko nas/Prirode i društva koji se neposredno odnose na kulturni identitet, poštovanje svog i tuđeg identiteta, na podsticanje radoznalosti i interesovanja za verske zajednice, razvijanje etničke i verske tolerancije, uvažavanje pluralizma vrednosti su prikazani u Tabeli 1.

Tabela 2 *Sadržaji i ishodi Sveta oko nas/Prirode i društva*

Prvi razred	
Ishodi	Sadržaji
Po završetku razreda učenik će biti u stanju da: - se ponaša tako da uvažava različitosti svojih vršnjaka i drugih ljudi;	- Grupe ljudi: porodica, školska zajednica, razred, odeljenje, susedi; - Prava i obaveze članova grupa; - Praznici: porodični, školski;
Drugi razred	
- identifikuje grupe ljudi kojima pripada i svoju ulogu u njima; - ostvari prava i izvrši obaveze u odnosu na pravila ponašanja u grupama kojima pripada; - se ponaša tako da uvažava različitosti ljudi; - prepozna grb, zastavu i himnu Republike Srbije i primereno se ponaša prema simbolima;	- Grupe ljudi: rodbina (van)školska zajednica, stanovnici naselja; - Prava i obaveze članova grupa; - Porodični, školski i praznici naselja; - Simboli Republike Srbije: grb, zastava i himna;
Treći razred	
- primeni pravila društveno prihvatljivog ponašanja poštujući prava, obaveze i različitosti među ljudima; - prikupi i predstavi podatke o prošlosti porodice i kraja;	- Grupe ljudi: stanovnici i narodi kraja (prava i obaveze; običaji; suživot); - Sadašnjost, prošlost, budućnost: događaji, ljudi i promene u mom kraju. Porodična prošlost (preci i potomci) i znameniti ljudi kraja. Način života danas i u prošlosti - zanimanja, odevanje, ishrana, dečije igračke;

Četvrti razred

- uvažava nacionalnu i kulturnu raznolikost kao osnovu za suživot svih građana Republike Srbije;
- predstavi znamenite ličnosti, kulturna dobra i prirodne lepote po kojima je Srbija prepoznatljiva u svetu;
- opiše način života ljudi kroz vreme koristeći različite izvore informacija;
- Položaj, teritorija, granica i simboli Srbije (grb, zastava i himna) i nacionalna valuta;
- Društvene karakteristike Srbije (stanovništvo, naselja i delatnosti). Građani Srbije (prava i obaveze, demokratski odnosi i interkulturalnost).
- Život u dalekoj prošlosti (dolazak Slovena na Balkansko poluostrvo, oblasti koje su Srbi naselili; način života).
- Srpska država za vreme vladarske porodice Nemanjića – uspon i slabljenje (vladari – Stefan Nemanja, car Dušan, car Uroš; kultura, način života).
- Život pod turskom vlašću (način života, oblici pružanja otpora).
- Nastanak i razvoj moderne srpske države (Prvi i Drugi srpski ustanak – uzrok i tok; vođe ustanka; kultura, način života).
- Srbija u savremenom dobu (Prvi svetski rat, nastanak jugoslovenske države, Drugi svetski rat, promena oblika vladavine, raspad jugoslovenske države i osamostaljenje Srbije; kultura, način života).

Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja za predmet Svet oko nas sadrži ishod - formiranje ponašanja učenika zasnovano na „uvažavanju različitosti svojih vršnjaka i drugih ljudi“. Formiranje kulturnog identiteta se, kao krajnji rezultat, ne navodi. Međutim, u preporučenim sadržajima (Grupe ljudi, Praznici) su zastupljene kategorije kulturnog identiteta: a) sadržaji iz domena kategorije Porodica (porodica u užem smislu, zajedništvo) i b) sadržaji iz domena kategorije Tradicija, Običaji i Religija (porodični praznici, školski praznici, verski praznici). S druge strane, u navedenom Pravilniku nema preporučenih sadržaja koji bi mogli da ostvare sveobuhvatniji uticaj na stvaranje osnova za formiranje kulturnog identiteta: nema informacija o jeziku, nije pomenuto kulturno nasleđe, zatim nema informacija o znamenitim ličnostima kao ni simbola i obeležja Republike Srbije.

Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja za predmet Svet oko nas sadrži ishode – sposobnost učenika

da identifikuje grupe ljudi kojima pripada i svoju ulogu u njima; da ostvari prava i izvrši obaveze u odnosu na pravila ponašanja u grupama kojima pripada; da se ponaša tako da uvažava različitosti ljudi; da prepozna grb, zastavu i himnu Republike Srbije i primereno se ponaša prema simbolima. Navedeni ishodi mogu, uslovno, da se svrstaju u dve grupe: 1) ishodi koji se tiču kolektivnog identiteta (prepoznavanje pripadnosti različitim grupama – realno i simbolično, integrisanje u iste i njihovo poštovanje) i 2) ishod koji se tiče odnosa prema drugima označen je kao „uvažavanje različitosti ljudi“. Formiranje kulturnog identiteta se opet eksplicitno ne navodi. Ipak, u preporučenim sadržajima su zastupljene kategorije kulturnog identiteta: a) sadržaji iz domena kategorije Porodica (porodica u širem smislu/rodbina, zajedništvo); b) sadržaji iz domena kategorije Tradicija, Običaji i Religija (porodični praznici, školski praznici, praznici naselja); c) sadržaji iz domena simbola vezanih za prostor u kome se razvija kultura grupe kojoj učenici pripadaju – simboli i obeležja Republike Srbije. U navedenom Pravilniku nema preporučenih sadržaja koji bi mogli da imaju uticaj na stvaranje osnova za formiranje kulturnog identiteta poput informacija o jeziku, kulturnim dobrima i kulturnom nasleđu, znamenitim ličnostima.

Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja za predmet Priroda i društvo sadrži ishode – formiranje ponašanja učenika zasnovano na primeni pravila društveno prihvatljivog ponašanja poštujući prava, obaveze i različitosti među ljudima; učenik može da prikupi i predstavi podatke o prošlosti porodice i kraja. Formiranje kulturnog identiteta se, kao krajnji rezultat i dalje ne navodi. U preporučenim sadržajima su zastupljene sledeće kategorije kulturnog identiteta: Običaji, Porodica (porodična prošlost/preci i potomci), Znameniti ljudi kraja, Tradicija (način života ljudi u prošlosti). Nema informacija o jeziku, kulturnim dobrima i kulturnom nasleđu.

Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja za predmet Priroda i društvo sadrži ishode - uvažavanje nacionalne i kulturne raznolikosti kao osnove za suživot svih građana Republike Srbije; predstavljanje znamenitih ličnosti, kulturnih dobara i prirodnih lepota po kojima je Srbija prepoznatljiva u svetu; opisivanje načina života ljudi kroz vreme koristeći različite izvore informacija. U preporučenim sadržajima su zastupljene sledeće kategorije kulturnog identiteta: Simboli Srbije; Tradicija (život u dalekoj prošlosti). Dalje, kroz niz preporučenih sadržaja koji mogu da se označe kao Istorijske teme uključeni su i sadržaji koji se označavaju kao *kultura, način života*, a jasno se navodi i *interkulturalnost*.

Dobijeni nalazi pokazuju da *Pravilnici*, primarno sadrže ishod uvažavanja i poštovanja kulturnih različitosti i da su u preporučenim sadržajima zastupljene sledeće kategorije kulturnog identiteta: Porodica, Tradicija, Običaji, Religija, Simboli i Znameniti ljudi kraja. Nalazi pokazuju da u preporučenim sadržajima nisu prisutne informacije o jeziku, azbučnom pismu, pravoslavlju, Srpskoj pravoslavnoj crkvi kao konstitujućim elementima kulturnog identiteta Srba.

Kvantitativnom analizom utvrđeno je da pravilnici o programima nastave i učenja za prvi, drugi, treći i četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja za predmete Svet oko nas i Priroda i društvo sadrže ishode i preporučene sadržaje koji su orijentisani na formiranje kulturnog identiteta učenika, različitostima zasnovanim na identitetu i uvažavanju i poštovanju različitosti. Nastavni predmeti Svet oko nas i Priroda i društvo novim Pravilnicima su pretrpeli određene izmene, ali su zadržali dosadašnji *zavičajni princip*. Predviđeni nastavni sadržaji navedeni u Programu nastave i učenja za prvi, drugi, treći i četvrti razred su orijentisani na sadržaje iz detetovog okruženja i „fleksibilnost za uvažavanje najrazličitijih sredina u kojima deca iz Srbije žive“ (*Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 2018*) i u skladu sa tim mogu da utiču na stvaranje osnove za formiranje kulturnog identiteta i učenika koji pripadaju većinskom srpskom narodu i učenika koji pripadaju drugim narodima Republike Srbije. Sadašnja koncepcija Programa nastave i učenja ostavlja učitelju slobodu da nastavu „realizuje na način koji smatra najcelishodnijim putem preporučenih sadržaja ili da sam odabere sadržaje koje smatra adekvatnijim u datim okolnostima - sredina u kojoj učenici žive, interesovanja učenika, aktuelni događaji i slično“ (Blagdanić, Bandur, 2018). Što dalje znači da učitelji negovanjem ili potiskivanjem određenih vrednosti i obrazaca kulture mogu da utiču na mogućnost formiranja kulturnog identiteta školske dece. Da li će i na koji način ostvariti tu mogućnost zavisi od njegove pripreme – znanjem i veštinama kojima je ovladao i stavovima koje je formirao kroz institucionalizovano obrazovanje (Trifunović, Zdravković i Stanojević, 2021).

S obzirom da je pitanje kulturnog identiteta veoma složeno i kompleksno, važno je napomenuti da ne postoji opšti obrazac kulturnog identiteta „koji bi se samo preuzeo u obrazovnom sistemu, kao što ne postoje univerzalna didaktička rešenja ovog pitanja“ (Avramović, 2012:59). Ipak, obrazovanje može da doprinosi razvoju osećaja pripadnosti određenoj kulturi kao i razumevanju različitih individualnih i kolektivnih narativa kulture deljenjem znanja o kulturama i isticanjem važnosti očuvanja kulturnih različitosti.

Zaključak

Nalazi do kojih se došlo tokom ovog istraživanja pokazuju da zakonski okviri koji uređuju područje osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji definišu stvaranje osnova za formiranje kulturnog identiteta. Nastavni predmeti Svet oko nas i Priroda i društvo u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja preporučuju sadržaje orijentisane na formiranje kulturnog identiteta učenika većinskog srpskog naroda i drugih naroda Republike Srbije. Na ovaj način, formalno obrazovanje može da stvara osnovu za njihovo bolje međusobno razumevanje i poštovanje.

Rezultati pokazuju da obrazovni zakonodavni okviri uključuju ciljeve i ishode koji su orijentisani na formiranje kulturnog identiteta učenika, kao i da analizirani

programi nastave i učenja usmeravaju na njima primerene sadržaje. Nastavni predmeti Svet oko nas i Priroda i društvo usmeravaju na sadržaje orijentisane na formiranje kulturnog identiteta Srba i uvažavanje i poštovanje kulturnih različitosti.

Dobijeni nalazi pokazuju da *Pravilnici*, primarno sadrže ishod uvažavanja i poštovanja kulturnih različitosti i da su u preporučenim sadržajima zastupljene sledeće kategorije kulturnog identiteta: Porodica, Tradicija, Običaji, Religija, Simboli i Znameniti ljudi kraja. Nalazi pokazuju da u preporučenim sadržajima nisu prisutne informacije o jeziku, azbučnom pismu, pravoslavlju, Srpskoj pravoslavnoj crkvi kao konstituivnim elementima kulturnog identiteta Srba.

Preporuka je da se u prvom ciklusu osnovnog obrazovanja i vaspitanja uključi: 1) više sadržaja orijentisanih na formiranje kulturnog identiteta (sadržaji o jeziku, kulturnom nasleđu) 2) više sadržaja koji mogu da stvore osnove za interkulturalni dijalog između učesnika obrazovnog procesa koji su, istovremeno, pripadnici različitih kultura.

Interkulturalni koncept obrazovanja utemeljen na uvažavanju raznolikosti kultura, omogućuje kretanje ka kvalitativno novoj dimenziji „razumevanju i prihvatanju kulturne i društvene različitosti“ kao „ključnih karakteristike proučavanja složenosti socijalne i kulturne interakcije, ali i nužne karakteristike društvenog ponašanja“ (Driscoll i Simpson 2015: 4). *Međutim, bez dugoročnog sistematskog planiranja i međupredmetnog pristupa kulturnom učenju koji obuhvata globalnu dimenziju, interkulturalni koncept će imati manju ulogu u nastavi, smatraju navedeni autori.*

S obzirom da su u istraživanju korišćeni samo Programi nastave i učenja za pojedinačne razrede Sveta oko nas i Prirode i društva, rezultati i zaključci imaju određena ograničenja. Da bismo dobili sveobuhvatnije rezultate i sagledali ostale sadržaje koji doprinose formiranju kulturnog identiteta i uvažavanju različitosti zasnovanim na identitetu i poštovanju različitosti, u narednim istraživanjima poželjno je analizirati sadržaje Prirode i društva kroz prizmu povezivanja sa drugim nastavnim predmetima i izbornim programima. Na taj način bi se učenicima omogućilo građenje kompleksnijeg sistema pojmova, razumevanje temeljnih vrednosti kulture većine i manjina koje se razvijaju u srpskom društvu, produbljivanja znanja o jeziku, religiji, tradiciji, običajima kao osnovnim konstitutivnim elementima kulturnog identiteta, ali i ličnostima iz sfere nauke, umetnosti, književnosti, koji su značajni za utemeljenje kulturnog identiteta.

Razvoj i negovanje kulturnog identiteta, uz poštovanje kulturnih različitosti, veliki je izazov u tzv. savremenim društvima koja su izložena globalizaciji, čiji je jedan od ishoda i homogenizacija obrazovanja. Zato kreatori obrazovnih politika ovaj problem moraju dalje da kontekstualizuju kako bi se stvorili uslovi za izražavanje i negovanje kulturnog identiteta, što bi bilo u skladu sa preporukama Univerzalne deklaracije o kulturnoj raznolikosti (UNESKO, 2001). Pitanja razmatrana u ovom radu mogu poslužiti kao osnova za realizaciju opširnijeg teorijskog i empirijskog istraživanja o mogućnostima formiranja kulturnog identiteta učenika prvog ciklusa osnovnog obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji. Kako analizirani sadržaji predstavljaju polaznu osnovu za detaljnije izučavanje kulturnog identiteta u okviru Istorije kao

posebnog nastavnog predmeta u drugom ciklusu obrazovanja i vaspitanja, u narednim istraživanjima može se utvrditi kontinuirani proces utemeljenja i očuvanja kulturnog identiteta učenika kao i uvažavanje različitosti zasnovanim na identitetu i poštovanje različitosti.

TEACHING AND LEARNING PROGRAM THE WORLD AROUND US AND NATURE AND SOCIETY AND CULTURAL IDENTITY

Abstract

Globalization, understood as a process of connecting and strengthening interdependence in the modern world, creates new development opportunities, but also numerous challenges that specific societies face. A significant challenge in societies that, as part of their strategies for broader integration, implement a policy of homogenization is the preservation of cultural identity. Creating the basis for forming the cultural identity of the school population, primarily elementary school students, becomes a key place where national interests and globalization influences are refracted in formal education. The aim is to examine: (a) whether the law regulation that governs the field of primary education defines the objectives and desired outcomes regarding the promotion of cultural identity; (b) whether and to what extent the curriculum and intended learning outcomes of the subjects The World Around Us and Nature and Society are aimed at the operationalization of school teaching about cultural identity and differences based on identity. The results show that the legislative frameworks in the Republic of Serbia, Laws on the basics of education, contain goals and outcomes oriented towards forming students' cultural identity. In the analyzed teaching and learning programs, there are recommended contents that are oriented towards the formation of the students' cultural identity, but it depends on the teacher; their knowledge, competence, creativity... whether it will be an incentive or an obstacle to the establishment and development of the cultural identity.

Keywords: culture, cultural identity, globalization, education, primary school

Literatura

- Apple, W. M. (2012). *Ideologija i kurikulum*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Ariely, G. (2019). The nexus between globalization and ethnic identity: A view from below. *Ethnicities*, 19 (5), 763–783.
- Avramović, Z. (2012). Kulturni identitet u obrazovanju – između čuvanja i gubljenja. U Trifunović, V. *Škola kao činilac razvoja nacionalnog i kulturnog identiteta i*

- proevropskih vrednosti: obrazovanje i vaspitanje – tradicija i savremenost* (str. 47 – 60). Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu.
- Barlou, M., Robertson, H.Dž. (2003). Homogenizacija školstva. U Mander, Dž. & Goldsmit, E. (prir.), *Globalizacija – argumenti protiv* (str. 81-96). Beograd: Clio.
- Barrett, M., Byram, M., Lázár, I., Mompoin-Gaillard, P. & Philippou, S. (2014). *Developing Intercultural Competence through Education*. Strasbourg, France: Council of Europe Publishing.
- Bart, F. (1997). Etničke grupe i njihove granice. U Putinja, F. i Stref-Fenar, Z. (Prir.), *Teorije o etnicitetu* (str. 211-260). Beograd: XX vek.
- Blagdanić, S., Bandur, V. (2018). *Metodika nastave prirode i društva*. Beograd: Bigz.
- Božilović, N. (2007). *Kultura i identiteti na Balkanu*. Niš: Filozofski fakultet, Centar za sociološka istraživanja.
- Božilović, N. (2010). Tradicija i modernizacija (evropske perspektive kulture na Balkanu). *Sociologija*, 52(2), 113-126.
- Bruner, J. (2000). *Kultura obrazovanja*. Zagreb: Educa.
- Cabezudo, A., Christidis, C., Da Silva, M.C., Demetriadou-Saltet, V., Halbartschlager, F. i Mihai, G.P. (2008). *Smernice za globalno obrazovanje*, Lisabon: Severno-južni centar Saveta Evrope.
- Despotović, M., Popović, K. (2014). Strategije obrazovanja odraslih - želje, potrebe, mogućnosti i rezultati. U B. Knežić, A. Pejatović, Z. Milošević (ur.), *Modeli procenjivanja i strategije unapređivanja kvaliteta obrazovanja odraslih u Srbiji* (str. 47-68). Institut za pedagogiju i andragogiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Dimitrijević, V. i Stojanović, R. (1996). *Međunarodni odnosi*, Beograd: Službeni list SRJ.
- Driscoll, P. and Simpson, H. (2015). *Developing intercultural understanding in primary schools*. in: Bland, J. (ed.) *Teaching English to Young Learners: Critical Issues in Language Teaching with 3-12 Year Olds*. London: Bloomsbury Academic. Preuzeto Novembra 2022. <https://repository.canterbury.ac.uk/item/878x1/developing-intercultural-understanding-in-primary-schools>
- Duan, X., Du, X., and Yu, K. (2018). School culture and school effectiveness: The mediating effect of teachers' job satisfaction. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 17(5), 15-25.
- Gajić, M., Vujadinović, S., i Popović, S. (2016). Globalizacija i kulturni identitet. *Herald*, 20, 41-55.
- Gevirc, Š. i Krib, A. (2012). *Razumevanje obrazovanja (Sociološka perspektiva)*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Giddens, A. (2001). *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet.
- Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Globus.

- Golubović, Z. (1999). *Ja i drugi: antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*. Beograd: Republika.
- Feinberg, W. (2012). *Zajedničke škole/različiti identiteti (Nacionalno jedinstvo i kulturna razlika)*. Beograd: Fabrika knjiga.
- Huber, J. and Reynolds, C. (eds). (2014). *Developing intercultural competence through education*. Council of Europe Pestalozzi Series, No. 3. Strasbourg: Council of Europe. Preuzeto Decembra 2022. <https://rm.coe.int/developing-intercultural-enfr/16808ce258>
- Koković, D., Žolt, L. (2003). Činioci negovanja nacionalnog i kulturnog identiteta u Vojvodini, *Sociološki pregled*, 37(1-2), 45-59. <https://doi.org/10.5937/soc-preg0302049K>
- Koković, D. (2005). *Pukotine kulture*. Novi Sad: Prometej.
- Koković, D. i Ristić, D. (2012). Kulturne razlike, etničke granice i etnička distanca: istraživanje u Vojvodini, *Teme*, 36 (4), 1507-1534.
- Krnjaja, Ž. (2014). Ideologije obrazovnih programa: šta očekujemo od obrazovanja stanje i perspektive u Srbiji, *Sociologija*, LVI (3), 286 - 303.
- Lazarević, Ž., Bandur, V. (2001). *Metodika nastave prirode i društva*. Jagodina: Učiteljski fakultet.
- Lončar, J. (2005). Globalizacija pojam, nastanak i trendovi razvoja, *Geoadria*, 10 (1): 91-104. <https://doi.org/10.15291/geoadria.75>
- Miletić, A., Golubović-Ilić, I., Cekić-Jovanović, O. (2020). Književni tekst u integrisanoj nastavi prirode i društva i srpskog jezika. U Čutura, I., Dimitrijević, M. *Književnost za decu u nauci i nastavi* (str. 365-378). Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu, Jagodina.
- Naj, Dž. (2006). *Kako razumevati međunarodne sukobe, uvod u teoriju i istoriju*. Beograd: Stubovi kulture.
- Nikolić, R., Stojanović, S. (2010). Nacionalno vaspitanje u procesu globalizacije posmatrano kroz evropsku dimenziju obrazovanja, u: Denić, S. *Mogućnost nacionalnog vaspitanja u vreme globalizacije* (str. 108-120). Vranje: Učiteljski fakultet.
- Pack, D. (2011). Predgovor: O odnosu obrazovne politike i evropske integracije. U V. Domović i dr. (ed.), *Evropsko obrazovanje - koncepti i perspektive iz pet zemalja* (str. 8-10). Zagreb: Školska knjiga.
- Pavlović-Breneselović D., Krnjaja, Ž. (2017). Obrazovanje i nauka u neoliberalnom lavirintu: gde stanuje kvalitet? U Jovan Ćirić i Luka Breneselović (ur.), *Zbornik za percepciju naučnog rada i poznavanje rekvizita njegove ocene, Knjiga 1* (str.1-13). Beograd: Institut za uporedno pravo.
- Pavlović-Breneselović, D., Krnjaja, Ž. (2014). Osnove programa kao dimenzija kvaliteta predškolskog vaspitanja i obrazovanja. *Pedagogija*, 69(2), 212–225. https://www.researchgate.net/publication/267040432_OSNOVE_PROGRA-

MA_KAO_DIMENZIJA_KVALITETA_PREDSKOLSKOG_VASPITANJA_I_OBRAZOVANJA

- Pavlović-Breneselović D. (2010). Partnerstvo u obrazovanju. *Andragoške studije*, 2, 123-138. https://www.researchgate.net/publication/236984006_partnerstvo_u_obrazovanju
- Pešikan, A. (2003). *Nastava i razvoj društvenih pojmova kod dece*. Beogra: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Portnoi, L. (2016). *Policy Borrowing and Reform in Education: Globalized Processes and Local Contexts*. New York: Palgrave Macmillan.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2018), Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 10/2017, 12/2018 i 15/2018.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za drugi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2018), Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 16/2018.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za treći razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2018), Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 5/2019.
- Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2019), Službeni glasnik RS – Prosvetni glasnik, broj 88/17, 27/18 – dr. zakoni i 10/19.
- Resolution of the council of 16 November 2007 on a European Agenda for Culture* (2007). Official Journal of the European Union 2007/C 287/01. Preuzeto Septembra 2022. [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007G1129\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007G1129(01))
- Savet Evrope. (2008). *Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu – Živimo zajedno jednaki u dostojanstvu*. Strazbur. Preuzeto Januara 2023. http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/WhitePaper_ID_SerbianVersion.pdf
- Sahlberg, P. (2013). *Finske lekcije: šta svet može da nauči iz obrazovnih reformi u Finskoj?* Beograd: Novoli.
- Santos, B.D.S. (2002). Proces globalizacije, *Reč - časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja*, 68(14), 5-65.
- Shuali, T. (2022). Developing Intercultural and Democratic Competences in Teacher Education. The role of the International frameworks, *Revista Española de Educación Comparada*, 41 (2022), 84-102.
- Spasenović, V. (2019). *Obrazovna politika: globalni i lokalni procesi*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Stojković, B. (2008). *Evropski kulturni identitet*. Beograd: Službeni glasnik.
- Stojković, B. (1993). *Evropski kulturni identitet*. Niš: Prosveta.
- Strategija (2021). *Strategija razvoja obrazovanja i vaspitanja u Republici Srbiji do 2030. godine*. Preuzeto Oktobra 2022. https://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf

- Trifunović, V. (2015). *Obrazovanje i kulturni identitet*. Jagodina: Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu.
- Trifunović, V., Zdravković, D., Stanojević, D. (2021). Priprema budućih učitelja i problem kulturnog identiteta, *Teme*, 45(1), 1-17. <https://doi.org/10.22190/TE-ME180601001T>
- Trbojević, A., Španović, S., Hus, V. (2019). Kako učenici vide ulogu udžbenika prirode i društva u usvajanju društvenih sadržaja, *Institut za pedagoška istraživanja*, 51(1), 128-161. <https://doiserbia.nb.rs/Article.aspx?ID=0579-64311901128T>
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2019). Službeni glasnik RS, br. 88/2017, 27/2018-dr.zakoni i 10/2019.
- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju* (2019). Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017, 27/2018-dr.zakon i 10/2019.
- Vasilijević, D., Semiz, M., i Bojović, Ž. (2021). Nacionalni identitet u udžbenicima o prirodi i društvu, *Inovacije u nastavi*, 34 (2), 27–43.
- Waters, M. (1995). *Globalization*. London: Routledge.
- UNESCO. (2006). *Guidelines on Intercultural Education*. Paris. Preuzeto Aprila 2023. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>
- UNESKO. (2001). *Univerzalna deklaracija o kulturnoj raznolikosti*. Preuzeto Oktobra 2022. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/diversity/pdf/declaration_cultural_diversity_sr.pdf.
- Zask. Ž. (2004). *Umetnost i demokratija*. Beograd: Clio.